

Debreceni Egyetem
Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

**BARÁTSÁG, SZERELEM ÉS PÁRKAPCSOLAT
A TANULÁSBAN AKADÁLYOZOTT ÉS AZ ÉRTELMILEG
AKADÁLYOZOTT FIATALOK ÉLETTAPASZTALATAI
TÜKRÉBEN**

Készítette: Kovács Boglárka

Gyógypedagógia, BA, 3. évfolyam

Tanulásban akadályozottak és Értelmileg akadályozottak pedagógiája szakirány

Témavezető: Dr. Mező Katalin

Főiskolai docens, DE GYGYK, Gyógypedagógiai Intézet

2025

Tartalom

Bevezetés	3
1.A társas kapcsolatok szerepe a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok életében	4
1.1. A társas kapcsolatok jelentősége az ember életében	5
1.1.1. A társas kapcsolatok megközelítései és jelentősége	5
1.1.2. A társas kapcsolatok típusai	7
1.1.3. A barátság, szerelem és a párkapcsolat meghatározásai és funkciói	8
1.2. A tanulásban akadályozottság és az értelmileg akadályozottság meghatározása	9
1.3. A barátság, szerelem és párkapcsolat a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok esetében	11
1.4. A tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok baráti, szerelmi és párkapcsolati jellemzőit feltáró hazai és nemzetközi vizsgálatok tapasztalatai	16
2. Barátság, szerelem és párkapcsolat a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok élettapasztalatai tükrében	19
2.1. A vizsgálat célja	20
2.2. Hipotézisek	20
2.3. Minta	20
2.4. Módszer	21
2.5. Eredmények	21
2.6. Következtetések	29
Összefoglalás	31
Irodalomjegyzék	32

Bevezetés

Minden ember életét alapvetően meghatározza, hogy milyen kapcsolatokkal rendelkezik: barátságok, szerelmek és párkapcsolatok formálják mindennapjainkat, melyek nagy hatást gyakorolnak önértékelésünkre, személyes fejlődésünkre és hangulati világunkra. A tipikus fejlődésű fiatalok számára ezen kapcsolatok kialakulása természetes módon alakul, addig a tanulásban, valamint értelmileg akadályozott személyek esetében számos akadályt fedezhetünk fel-egyéni és társadalmi szinten is-, legtöbbük kiemelt segítséget igényel szakemberektől és családjuktól. A tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok kapcsolatainak megismerésével foglalkozó publikációk jellemzően a 2000-es évek elején jelentek meg hazánkban (Szabó Á-né, 1998; Zolnai, 2001; Hatos, 2000; Forrai, 2003; Szilágyi, 2003), azonban napjainkra a téma mintha egy kissé háttérbe szorult volna. Napjainkban a társas kapcsolatok tekintetében nem a barátság, szerelem, párkapcsolattal kapcsolatos témák foglalkoztatják a szakembereket, hanem inkább annak egy szeglete – pl. Balogh et.al (2016) a nőiesség és nemiség kérdését vizsgálta, vagy a szexuális nevelés gyakorlatával foglalkozott Zechmeister (2016) –, azonban a publikált vizsgálatok száma elenyésző. Jelen dolgozat ennek a kutatási résznek a betöltését is szolgálja, mindazok mellett, hogy a téma örökaktualitású.

Jelen kutatás fő céljaként határozható meg a két csoport egymáshoz, valamint az épekhez viszonyított kapcsolati jellemzőinek feltárása, külön kiemelve a barátságokat, szerelmeket és párkapcsolatokat. A dolgozatban bemutatásra kerülnek hazai és nemzetközi szakirodalmak, illetve félig strukturált interjúk által meghatározott empirikus adatok.

A dolgozat két fő részből épül fel. Az első, elméleti részben a vizsgálat elméleti háttérét nyújtó témák kerülnek felszínre, amelyek átfogóan tárgyalják a társas kapcsolatok jelentőségét és típusait, különös tekintettel a barátságra, a szerelemre és a párkapcsolatokra. Kiemelésre kerülnek a társas kapcsolatok pszichológiai és szociológiai megközelítései, valamint azok funkciói, amelyek az egyén érzelmi, szociális és mentális jólétében játszanak szerepet. Az elméleti áttekintés fontos részét képezik azok a hazai és nemzetközi kutatások, amelyek rávilágítanak a baráti és szerelmi kapcsolatok jellegzetességeire, valamint az érintett csoportokkal kapcsolatos speciális kihívásokra.

A dolgozat második részében egy saját összeállítású kérdéssort követő félig strukturált interjúkon alapuló vizsgálat bemutatására kerül sor. A vizsgálati mintát tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott fiatalok alkották, mert kifejezetten fontosnak találtuk, hogy a témát participatív jelleggel dolgozzuk fel. A vizsgálat során arra irányul a válaszok keresése, hogy a tanulásban és értelmileg akadályozott fiatalok kapcsolati mintázatai hogyan viszonyulnak

egymáshoz és a tipikus fejlődésű társaikéhoz. A vizsgálat a következő előfeltevésekre támaszkodott: 1) Hatos (2000, 2012) vizsgálati tapasztalatai alapján feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek esetében a baráti kapcsolatok hosszútávúak, míg az értelmileg akadályozott személyek esetében inkább rövidtávúak. 2) Hatos (2000, 2012) írásai alapján feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek barátság fogalmába jobban beletartozik az együtt töltött minőségi idő, mint az értelmileg akadályozott személyeknél. 3) Farkas és Jávör (2021) vizsgálataiból kiindulva feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek gyakrabban köteleződnek el egy párkapcsolatban hosszútávon, mint értelmileg akadályozott személyek.

Jelen dolgozat reményeink szerint hozzájárul ahhoz, hogy mélyebb szinten megértsük a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalokat baráti, szerelmi és párkapcsolati életük sajátosságain keresztül. A kutatás további célja annak kihangsúlyozása, hogy a baráti és szerelmi kapcsolatok nemcsak az ép, hanem a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott populáció számára is fontos értékkel bírnak, életminőségük alakításában kiemelt szerepet játszhatnak. Reményeink szerint a kutatás eredményei hozzájárulnak az elméleti ismeretek összegzésén és bővítésén túl gyakorlati megoldásokkal az érintettek és családjaik életminőségének javulásához, illetve a társadalmi integráció elősegítéséhez.

1. A társas kapcsolatok szerepe a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok életében

A dolgozat első fejezete a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott fiatalok életét is meghatározó társas kapcsolatokkal foglalkozik. A dolgozat először általánosságban közelíti meg a társas kapcsolatok jelentőségét az ember életében, ezen belül több tudományterület, mint a pszichológia és szociológia megközelítéseiben foglalkozik a társas kapcsolatok jelentőségével, típusaival, meghatározásával és jellemzőivel. Ezt követően történik a tanulásban akadályozottság és az értelmileg akadályozottság, a korábban használatos értelmi fogyatékoság, a későbbi intellektuális képességszavar fogalmainak meghatározása. Majd az elméleti megalapozás után sor kerül a hazai és nemzetközi kutatások bemutatására, a vizsgálati eredmények részletezésével, melyek a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok baráti, szerelmi és párkapcsolati jellemzőinek feltárásával foglalkoznak.

1.1. A társas kapcsolatok jelentősége az ember életében

„Az egyén mentális állapota nagymértékben függ az egyén társas támogatottságától is: például a sok baráttal rendelkezők kedvezőbb mentális egészségnek örvendenek” (Ambrus, Varsányi, 2011, Huszti, Ember, 2019). A személyek mögött álló biztos családi háttér, az erős párkapcsolatok, barátságok megléte vagy hiánya a mindennapi életet, a hangulatot, de az egészségi állapotot is nagymértékben képesek befolyásolni, míg a munkatársi, valamint iskolai kapcsolatok, szomszédok és ismerősök az előrehaladásunkat, karrier utunkat képesek jobban befolyásolni.

Az egocentrikus kapcsolatokat Granovetter (1973) két típusba sorolta erős illetve gyenge kötések alapján. Erős kötésekhez sorolhatóak a szülők, testvérek, gyerekek, valamint a házastársak és barátok. Akik sok erős kötéssel rendelkeznek, sűrű kapcsolati hálóval rendelkeznek, ahol szinte mindenki mindenkit ismer. Ezek a kapcsolatok többféle szerepet is betölthetnek és többféle feladatot is elláthatnak, a tagok pedig sok mindenben hasonlítanak egymásra, mint a nem, kor, iskolai végzettség, érdeklődési kör. Ezen erős kapcsolatok nem kimondottan szolgálnak hídként, hanem a kisebb csoport belső egységét segíti. Az erős kapcsolatokban gazdag hálók gyakran az alacsony társadalmi státuszúak körében jellemző. A gyenge kötések közé tartoznak a szomszédok, ismerősök, munkatársak, régi iskolatársak. Erősebben van hídképző funkciójuk, tehát a makrotársadalmi integrációban segítenek. Ezek a gyenge kapcsolatok több társadalmi csoportot képesek összekapcsolni, inkább a magasabb társadalmi státuszúaknál figyelhetőek meg. A barátok számának alakulásában egy nyíregyházi kutatás szerint elsődlegesen az egészségi állapot, majd az iskolai végzettség és a családi állapot volt. A legtöbb barátot munkatársak közül találták a nyíregyháziak (Huszti, 2012).

Iskoláskorban átszerveződnek a társas kapcsolatok. A korábban fontos szülői, nagyszülői és testvéri, valamint pedagógusi befolyást elkezdki kiegészíteni, majd időlegesen-serdülőkorban-felváltani a kortárs baráti, szerelmi és ismerősi kapcsolatok (Zsiros, Arnold, Huhn, Költő, Simon, Németh, 2013).

1.1.1. A társas kapcsolatok megközelítései és jelentősége

Mészáros (2002) szerint a gyermekek már az első életévtől kezdve érdeklődéssel fordulnak társaikhoz, kialakulnak csoportkezdeményezések a szocializációs színtereken. Eleinte diádikus, majd hármas csoportokban játszanak egymással. Az iskoláskor kezdetén nagyfokú változások figyelhetőek meg. A speciális képességek fokozottabb ütemben bontakoznak ki, ide tartozik a kommunikációs készség, mimika és hanghordozás. Kisiskolás kortól kiegyenlített módon képesek a gyerekek párbeszédet folytatni egymással, odafigyelnek egymásra és az

önkontrolljuk is fejlődik. Az egocentrikus gondolkodás leépülését segítik a különböző társakkal történő játékok, a társak véleménye pedig az önkontrollt képes javítani (Mészáros, 2002). „A szociális kompetencia határozza meg, mennyire sikeres, hatékony az egyén társas kapcsolatainak építésében és fenntartásában” (Mészáros, 2002, 152.).

A csoportok alakulásában bizonyos pszichológiai jellemzők figyelhetőek meg, ilyen a norma, szerep, kohézió és a struktúra. A csoport, melyhez tartozunk, implicit és explicit szabályokat állít a tagok elé, melyeket maguk a tagok alakítanak ki írott és íratlan formában. Az egyének különböző minőségben vesznek részt a csoportban, szociális státusz szerint szerepeket vesznek fel (Mészáros, 2002). Baron és Byrne meghatározta kapcsolat-orientált szempont alapján a „beszédese”, „csöndese”, „mókamester”, és a „sztár” szerepeket (Baron, Byrne, 1994, Mészáros, 2002). Feladat-orientált szempont alapján pedig szervező, ellenőrző vagy adatgyűjtő kategóriákról beszélhetünk. A kohéziót erősítheti a közös ellenség megléte, az alacsony létszám, az erőfeszítések nagysága, valamint a kellemes közös tevékenységek és élmények. A csoport struktúrájának kialakulásához szükséges a csoporttagok kommunikációja, melyek eredményeként kapcsolatok alakulnak ki, melyből társas szerkezet lesz (Mészáros, 2002).

Szociálpszichológiai kutatások igyekeztek feltárni a kapcsolatok során kialakuló negatív és pozitív hatásokat. Ismeretes a társas kapcsolatok facilitáló hatása, vagyis az a jelenség, hogy társak jelenlétében jobban tudunk teljesíteni, könnyebben, esetleg gyorsabban dolgozunk, mint magányosan. Akár házimunka végzésére, vagy bevásárlásra gondolva, könnyebben telik az idő, ha beszélgetve, együttesen végezzük a tevékenységet, és jobban is érezhetjük magunkat. Triplett kísérletében egyszerű, monoton tevékenységeket adott a kísérleti személyeknek, és megfigyelte, hogy a társak pusztán jelenléte serkentő hatással bírt, jobban teljesítettek, mint amikor egyedül dolgoztak. Később Allport finomította ezt a kísérletet, és különböző nehézségű feladatokat adott a kísérleti alanyoknak, akiknél kezdetben facilitáló hatás volt megfigyelhető, a későbbi nehezebb feladat elvégzése során azonban visszarántotta a vizsgálati személyeket a társak jelenléte (Mészáros, 2002). Ez a jelenség a felnőtteknél is megfigyelhető, nagyban eltér a különböző tevékenységek esetén a társak hatása. Míg könnyebb, egyszerűbb feladatok elvégzésénél nemcsak a kedvünket, hanem a munkamorálunkat is képes pozitív irányba befolyásolni a társak hatása, addig komplexebb, több figyelmet és precizitást igénylő feladatok esetében inkább negatívan képes befolyásolni azt.

A csoporthoz való tartozás magában foglalja egy másik csoporttól való elkülönülést. E kapcsán a csoportközi konfliktusok kialakulása a szociálpszichológiai kutatások alapját képezik. Le Bon, Zimbardo és Festinger kutatásai szerint a csoporthoz tartozás következtében

egéniségünk elveszhet, olyan tettet is végrehajthatunk, amit a csoporthatás nélkül egyénileg nem tennénk meg. Ennek hatására erkölcsi gáta dőlnek le, felelősségérzetünk pedig csökken. Ezt tömeglélektannak nevezik. (Festinger, 1973, Le Bon, 1974, Mészáros, 2002).

A különböző csoportok közti ellenséges és agresszív viselkedések hátterében a koragyermekkorból gyökerezethető előítéletesség áll (Adorno, 1980, Mészáros, 2002). A csoporthoz való tartozás következtében kialakult diszkrimináció esetén nem szükséges ismernünk a saját csoportunk tagjait, elég az, hogy magunkat a csoport tagjának tekintjük, emiatt önmagunk előtt a legtöbb esetben jobb színben tűnik fel az a csoport, amelynek tagjai vagyunk (Tajfel, 1980, Mészáros, 2002).

A szocializációs színterek értékátadáson alapulnak, mind a család, az intézmények, kortárskapcsolatok terén. Azonban gyakran nem csengenek egybe az átadott értékek. A kortárs csoportok befolyásoló hatása az ifjúsági kortól erősödik meg, egyre nagyobb szakadék tátonghat a kibocsátó család és a fiatal új közösségének értékrendje között (Bocsi, 2012). Az egyén számára ezt a szakadékot áthidalni gyakran lehetetlennek tűnhet.

1.1.2. A társas kapcsolatok típusai

Bizonyos csoportokba beleszületünk, mint a családuk. Nem választhatjuk meg szüleinket, nagyszüleinket és testvéreinket, ellenben a csoporthoz tartozás mértékét már befolyásolhatjuk, különösképp felnőttként. Egy külső, választható csoporthoz való tartozásunk, elköteleződésünk esetén a motivációink eltérőek lehetnek. A csoport bizonyosan kielégíti némely szükségletünket, mint a valahova tartozás, segítségadás, vagy a szerelmi vágy. Bizonyos csoportok segíthetnek céljaink elérésében, akár egy iskolai segítségnyújtás, egyetemi jegyzet, munkahelyi előrejutás kapcsán. A csoporttudást és információt is adhat, biztonságérzetünket fokozhatja, valamint egyéb kapcsolatokhoz is hozzájuttathat minket.

A testvér- valamint kortárskapcsolatok referenciaként és modellként is szerepelnek a gyerekek számára. Ifjúsági regények, filmek és sorozatok ronthatják vagy javíthatják a félelemmel, szomorúsággal és bánattal való megküzdés sikerét. A kortársak viselkedésére való reagálás szempontjából R. D. O. 'Connor Wander-Zanden kísérletében 25 perces kisfilmet játszottak le visszahúzó óvodás gyermekeknek arról, ahogyan más gyerekek felszabadultan játszanak. A kisfilm megnézése azonnal kifejtette hatását, szignifikánsan többször léptek kapcsolatba ezután az óvodások a többi gyerekkel (Wander-Zanden, 1985, Mészáros, 2002).

A kortársakkal való kapcsolatokkor nem beszélhetünk olyan jellegű hierarchiáról, mint szülő és gyermek között. Egyenrangú felek, hasonló problémákkal szembesülnek, kommunikációjukban jobban hasonlítanak és könnyebben meg is értik egymást. A kortársak

hatása jelentősebb a gyerekek, mint a felnőttek esetében, gyakran hivatkoznak cselekedeteik kapcsán más gyerekekre, például “a matematika dolgozatom négyes lett, de Pistinek is “ (Mészáros, 2002).

Wander-Zanden (1985) összehasonlította a kortársak befolyási hatását a kortársakéval, és kijelentette, hogy ezek a kapcsolatok elősegítik a szülőkről való leválást, elősegítik a függetlenedést, a kölcsönösség, együttműködés, valamint kompetíció tanulásában egymás segítségére lehetnek, egyenrangú félnek érezhetik magukat a gyerekek kortársaik között (Wander-Zanden, 1985, Mészáros, 2002).

Asher és Parker (1989) a kortárskapcsolatok előnyeikhez sorolta a szociális kompetencia fejlődésének elősegítését, az önérvényesítést, az érzelmi biztonság megadását, az intimitás helyszínét, irányító szerepek vállalását, közösséghez tartozás érzését (Asher, Parker, 1989, Mészáros, 2002).

A gyerekeknél a nemek szerinti baráti kapcsolatok kialakulása hároméves kortól kezdődik, és egyre inkább jellemző az idő előrehaladtával. Fiúk esetében pedig méginkább kifejezett. Daniels-Beirness vizsgálatában nyolcéves fiúk 100%-ban azonos nemű barátot, míg ezen életkorú lányok 82%-ban választottak azonos nemű barátságokat (Daniels-Beirness, 1989, Mészáros, 2002). A csoportok szerkezete eltér oly módon, hogy a lányok baráti köre két-három szoros kapcsolatból áll, és gyakori a diádikus kapcsolattá alakulás a hármas csoportokból is. Gyakran a legjobb barát jelenléte kiemelkedő fontosságú, és új tagot nehezen fogadnak be. Ezzel ellentétben a fiúk kapcsolatrendszere sokkal fluidabb és heterogénebb, külső tagok csatlakozhatnak, esetükben a kölcsönösség kevésbé bír fontossággal.

Kihatással van viselkedésünkre és életünk minőségére nemcsak azon csoportok, melyekhez tartozunk, hanem azok is, melyekhez tartozni szeretnénk, írja Mészáros (Mészáros, 2002). Ezen referenciacsoportok lehetnek a családjunk, baráti körünk, iskolánk, munkahelyünk (Hyman, Singer, 1976, Mészáros, 2002). A valahova tartozás vágya a csoporthoz köthető vállalásokat indít el, esetleg lemondással járhat, másik csoportoktól való elszakadás erősítésével.

1.1.3. A barátság, szerelem és a párkapcsolat meghatározásai és funkciói

A nem rokoni bizalmas kapcsolatok közül talán a két legjelentősebb kapcsolati forma a barátság és a szerelmi párkapcsolat. Az emberek bizonyos hőfokokon égnak. Valakinek a szerelem és szexualitás meghatározza, uralja az életét, mások kerülnek és ösztönsszükségletüknek rendelik alá. A szerelem és a barátság egyedül az emberi fajra jellemző tulajdonság. A magasabb rendű érzelmek, hosszabbtávú tervezések jellemzőek. Gyakran gazdagabbá válunk a szerelem által, melyet szenvedés vagy boldogság kísér (Krausz, 1992).

A barátság komplex jelenség, melyet számos jellemzővel lehet meghatározni. A barátság önkéntességen alapuló, formalitásoktól mentes kapcsolat, amelyben kiemelten fontos az örömteliség (Hartup, 1996; Hartup és mtsai, 1988; Rose és mtsai, 2016; Kasik és mtsai, 2021), nem tartalmaz szexuális interakciót, tartós együttélést, és alacsony szintű a közös felelősségvállalás (Argyle, 1995; Graber és mtsai, 2016; Kasik és mtsai, 2021), funkciója a családon kívüli társas igények (pl. intimitás, valahova tartozás, szabadidő eltöltése) kielégítése (Jordan, 2013; Helgeson és Lopez, 2010; Kasik és mtsai, 2021), különböző funkciók (pl. intimitás, érzelmi biztonság, kitartás) kielégítését lehetővé tevő viszony (Mendelson és Aboud, 2014; Kasik és mtsai, 2021). Barátnak nevezhető az a személy, aki a másikat feltétel nélkül elfogadja, együttműködésére igényt tart, akire számítani lehet, és gondok esetén fordulni lehet (Hatos 2000, Hatos 2012).

„A szerelem a szeretett személy iránti vágyban és odaadásban megnyilatkozó, nemi vonzalmon alapuló érzélem.” (Értelmező Kéziszótár 2003. 1249. (BG). A szerelem három szempontból több, mint a szeretet. Beletartozik a törődés és gondoskodás, a kötődés, valamint az igény az együtt töltött időre és a gondoskodásra, intimitásra. Ebből következik a tisztelet, bizalom és gyengédség, az egymásra utaltság (Hatos, 2012).

A szerelemben és a barátságban egyszerre adunk és kapunk. Ezen fontos kapcsolatunk a barátság esetében általában az azonos nemmel, kortársakkal alakul ki, és fontos személyiségalkító hatással van. A szerelem legtöbbször az ellenkező nemmel alakul ki, benne a szexualitás bizonyos formája megjelenik, és szintén erős személyiségformáló hatással bír (Hatos, 2000).

1.2. A tanulásban akadályozottság és az értelmileg akadályozottság meghatározása

A WHO korábbi meghatározásában értelmi fogyatékosnak ismeretes, melynek pontos definíciója „a központi idegrendszer fejlődését befolyásoló örökletes és környezeti hatások eredőjeképpen alakul ki, amelynek következtében az általános értelmi képesség az adott népesség átlagától az első élet évektől kezdve számottevően elmarad és amely miatt az önálló életvezetés jelentősen akadályozott.” (Czeizel, Lányiné 1978, Gordosné, 1992, 23.) Intelligenciahányadosok szerint alkategóriákra bontható a főfogalom, úgymint IQ 50-69 közti enyhe értelmi fogyatékossgal élők, IQ 35-49 közti közepes súlyos értelmi fogyatékossgal élők, IQ 20-34 közti súlyos értelmi fogyatékossgal élők, valamint IQ 20 alatti igen súlyos értelmi fogyatékossgal élő személyek. Az orvostudomány a diagnózisokat a betegségek nemzetközi osztályozása (BNO), valamint a Mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve (DSM) alapján osztályozza. A BNO-10 ezen kategóriákat enyhe, közepes, súlyos

valamint igen súlyos mentális retardáció nevekkkel illeti (F70,F71,F72,F73) (WHO,2004). A BNO-11 pedig enyhe, mérsékelt, súlyos, igen súlyos értelmi fejlődési zavar (6A00.0, 6A00.0, 6A00.2, 6A00.3) nevekkkel hivatkozik ugyanezen kategóriákra (WHO, 2022).

Az értelmi fogyatékossgal élők fogalmát a gyógypedagógia később szétbontotta tanulásban akadályozott (korábbi enyhe értelmi fogyatékossgal élő, későbbi enyhe intellektuális képességszavarral élő), valamint értelmileg akadályozott (korábbi középsúlyos, súlyos és igen súlyos értelmi fogyatékossgal élő, későbbi mérsékelt és súlyos intellektuális képességszavarral élő). Mesterházi Zsuzsa meghatározása szerint „a tanulásban akadályozottak csoportjába tartoznak azok a gyermekek, akik az idegrendszer biológiai és/vagy genetikai okokra visszavezethető gyengébb funkcióképességei, illetve a kedvezőtlen környezeti hatások folytán tartós, átfogó tanulási nehézségeket, tanulási képességszavart mutatnak” (Mesterházi, 1998, 18.).

A hatályos irányelvek a sajátos nevelési igényű tanulók esetében pedig meghatározták az értelmileg akadályozottság fogalmát, mely „tanuló esetében mérsékelt vagy súlyos fokú intellektuális képességszavarral kell számolnunk (a háttérben középsúlyos vagy súlyos fokú értelmi fogyatékossgal). Ez azt jelenti, hogy az intelligenciahányados 50 körüli vagy ennél alacsonyabb, és jelentős nehézségek mutatkoznak az adaptív jártasságok terén, azaz a különféle életvezetési feladatok megoldásában, az a társadalmi és környezeti elvárásokhoz való alkalmazkodásban. Az érintettek számára a megfeleléshez tartós támogatásra van szükségük felnőttkorban is. Az adaptív jártasságok színvonala részterületenként igen eltérő lehet, egyesek szinte épek, míg mások folyamatos, intenzív támogatást igényelnek” (Irányelvek a Sajátos nevelési igényű tanulók oktatásához, 2020, 50.).

Lányiné Engelmayer Ágnes pedig az intellektuális képességszavar fogalmát határozta meg, melyet az értelmi fogyatékossg helyett használ, kiemelve, hogy ez olyan személyekre vonatkozik, akiknél az intellektuális-kognitív működés, valamint a kortárs csoportokhoz viszonyított adaptív magatartás jelentős akadályozottsága mutatkozik. A definíció hangsúlyozza, hogy az érintettek képesek a fejlődésre, tanulásra, és társadalmi integrációra, de ehhez támogatásra és esélyegyenlőség biztosítására van szükségük. Az állapot részletes megismerése segíti a pedagógiai és terápiás beavatkozások tervezését, erősségeik feltárását, és az egyéni szükségletek kielégítését (Lányiné, 2009, Lányiné 2017).

1.3. A barátság, szerelem és párkapcsolat a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok esetében

A barátság, szerelem és a párkapcsolat kialakulása és szerveződése különböző mértékben eltér a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok esetében, a hasonló korú társaikhoz viszonyítva.

A tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott serdülő és felnőtt esetén az értelmi erők bizonyos fokú korlátozottsága ellenére ugyanúgy lehetnek vágyaik és késztetések. Testi szükségleteken túlmenően vágyhatnak társra, szerelemre, szociális szerepre. Ehhez értő segítségre és pedagógiai kísérésre van szükségük (Zolnai, 2001). Szükségleteik nem különböznek. Szeretet, személyes kapcsolatok iránti vágy, kommunikáció, védettség, félelem a megaláztatástól és bántástól, önkifejezés (Lányiné, 1999, Zolnai, 2001). A valakihez tartozás természetes vágy, alapvető emberi szükséglet. Téves és túlhaladott elgondolás, amely szerint az értelmileg akadályozottakat nem illeti meg a szerelem, a párkapcsolati beteljesülés. A korábbi évtizedekben erősen korlátozták az intézmények, de gyakran a szülők is személyiségjogaikat. Életünk érzelmi sikerességét a másokhoz való kötődésekhez mérjük, melyek során visszajelzéseket kapunk önmagunkról, megéljük a biztonságot, védettséget, és hogy nem vagyunk egyedül (Adler, 1994, Zolnai, 2001).

A tanulásban akadályozott fiatalok a tipikusan fejlődő társaikhoz hasonlóan képesek hosszútávú szerelmi kapcsolatok kialakítására, azonban nehézségekbe ütközhetnek. Az értelmileg akadályozott fiatalok esetében pedig inkább rövidtávú, több és felületesebb, baráti jellegű kapcsolatra hasonlító szerelmi kapcsolatok alakulnak ki (Farkas és Jávör, 2021).

Háromféle kapcsolattípusba sorolhatók a tanulásban akadályozott fiatalok szerelmi jellegű kapcsolatai. Így az első csoportba tartoznak a teljesen plátói kapcsolatok, akik a társuk jelenlétével is megelégszenek, időt töltenek együtt közösen sétálva, egymás mellett üldögélve, és beszélgetve. A második csoport tagjaira bizonyos apró testi megnyilvánulások is jellemzők, így megölelik egymást, kézen fogva járnak, csókolóznak vagy megsimogatják egymást. A harmadik csoport tagjai pedig aktív szexuális életet is élnek.” (Mohr, 1975, Király, 1994).

A tanulásban akadályozott személyek esetében tartós és funkcionális házasságok, gyermekek vállalása gyakrabban lehetséges, mint az értelmileg akadályozottak esetén, de a házasság valódi szándékát fontos tisztázni egy segítő személynek. A statisztikák szerint nem gyakoribb körükben a válás, mint az épeknél. A házasságkötéshez érzelmi érettség szükséges, nem beszélhetünk rá senkit sem. Van, aki alkalmatlan gyermeknevelésre, ezzel határozottan, de kíméletesen szembesíteni kell (Vanier, 1993). Azt is fontos megjegyezni, hogy a fiatalok nagyon a szülők jóváhagyására vannak utalva párkapcsolataik során, vagy a szakemberek

jóindulatára intézményekben, illetve gyakran állnak gyámság alatt a fiatalok. A lányos szülő a terhességtől való félelem okán elutasító lehet a párkapcsolatok kibontakozása során. A lakóotthonokban titkok nem igazán léteznek, az intim szféra egész máshogyan alakul, mint az épek esetében, a fiatalokat ellenőrzik (Hahner, 1997, id.Hennies-Sasse, 2004). Ha van is elég pénze és munkája egy tanulásban akadályozott vagy értelmileg akadályozott párnak, akkor is segítségre szorulnak hivatalos ügyintézéskor, lakásvásárláskor, jogi aktusokkal kapcsolatban, gyermeknevelésben, így másoknak kell kívülről beleavatkozni az életükbe, állandó támogatást nyújtva.

Az értelmileg akadályozott fiú kamasznak vagy felnőtt férfinak, ha rá akar találni a belső összhangra, és ki akar békülni nemiségével, úgy olyan férfiak között érdemes élnie, akik szintén megbékéltek férfi mivoltukkal, és nyílt, őszinte kapcsolatot kell kialakítaniuk nőkkel, annak elkerülésével, hogy uralkodnának fölöttük, és képesek legyenek felismerni a másik nemből olyan adományokat és tulajdonságokat, melyek eltérnek sajátjaiktól (Vanier, 1993). Hasonlóképpen a nőkre is értelmezhető az állítás. A színtér jelentheti a családot, a lakásotthont, a lakóotthont vagy a napközi ellátót, munkahelyet is. Tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott emberek számára (de az épeknek is) ideális, ha mindkét nemmel kapcsolatot tudnak ápolni lakóhelyükön. A férfi és a nő ideális esetben segíti egymást, és segíti a másiktól a jó tulajdonságokat felszínre hozni. Természetesen kivételek előfordulnak, lehet valaki erőszakossá vagy önrombolóvá válik a másik nem jelenlététől, ekkor megoldás lehet egy nem koedukált otthon (Vanier, 1993).

Az értelmileg akadályozott fiatalok esetében, még sajátosabb módon alakul a baráti, szerelmi, párkapcsolati élet, mint a tanulásban akadályozottaknál. Hatos kiemelte, hogy az értelmileg akadályozott fiatalok esetében testi értelemben felnövekvés történik, környezetük mégis gyakran kisgyermeknek tartja a már felnőtt személyt, és a család nem érti ezt a megváltozott fejlődésmenetet. A szülők félhetnek gyermekük serdülésétől, inkább visszatartva azt. A fiatalok életéből kimarad a tervezgetések időszaka. A hivatás választása gyakran nem a sérült személy, hanem a szülők részéről megválasztott. Fontos, hogy legalább apró döntéseket engedjenek hozni az akadályozott számára, például hogy melyik ruháját vegye fel, mit egyen ebédre vagy milyen hobbiba fogjon. Ezek az aprónak tűnő döntések segítik az értelmileg akadályozott személyt felnőtté válásában (Hatos, 2000).

Gyakran nem barátok, hanem csak ismerősök azok az emberek, akik az értelmileg akadályozott személlyel kapcsolatban vannak. Máshogyan ítélik meg ezeket a kapcsolatokat, nagyvonalúbbak lehetnek a fogalom használatával, mint az épek. A barátság

pontos tartalma sokaknál nehezen fogható fel (Hatos, 2000, Hatos 2012). Barátjukként említhetik azokat, akiket az épek csak ismerősi státuszba helyeznek.

Belső tulajdonságok tekintetében jobban eltér az értelmileg akadályozott személyek igénye párkapcsolat terén, mint a tanulásban akadályozott embereké. Kevésbé fejezték ki magukat vagy nem ismernek annyi kifejezést, egysíkúbb válaszokat fogalmaztak meg (Hatos, 2012). A tanulásban akadályozott személyek összetettebben fogalmazzák meg párkapcsolati igényeiket, mint az értelmileg akadályozottak. A kialakult párkapcsolatok lehetnek futóak, ellenben nem kis százalékban akad közöttük józan, kedélyes, tartós, szerencsés együttélés is. Néhányan közülük csaknem megfelelnek az igaz szerelem és a hűség mintaszobrának (Hatos, 2000, Hatos 2012).

Sokaknak a párkapcsolata a legfontosabb kapcsolat, akár a szülőktől fontosabbá válhat szerelmük. Elvárhatnak egymástól megbízhatóságot, kapcsolati tartósságot, hűséget, és hűséget, kizárólagosságot ígérnek egymásnak (Hatos, 2012, Hatos 2000).

Külső ember nehezen értheti meg, mi miatt szakad meg 1-1 párkapcsolata a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott fiataloknak. A konfliktusok megoldása nehézkes lehet, más elképzelésük van az együtt járásról, a szülők vagy segítők beleavatkozásáról.

Előfordul, hogy nem ápolják a kapcsolatot vagy eltérőek az igényeik a szexualitás terén. Problémáik három nagy területen jellemzőek, melyek az élet egyéb részein is meghatározó nehézségek. Ezek a kommunikációs gyengeség, problémamegoldó képesség nehézségei, valamint a kapcsolat ápolásának elhanyagolása. A kommunikáció nehézség a számukra, általában nem kezdeményezők, kifejezőképességük hiányos lehet, logikus gondolkodásuk fejletlen, könnyű őket meggyőzni valamiről, akár félrevezetni, akár elbizonytalanítani. Kevés eszközük van a konfliktusok megoldásához (Hatos, 2012).

Gyakrabban fordul elő esetükben kapcsolati eltolódás. Ennek során vagy nem tud az akadályozott ember a másik igényeire figyelni, hanem csak magával van elfoglalva, vagy ennek ellenkezőjeként teljesen alárendeli magát párja akarátának, és csak vele foglalkozik. Ez esetben az énkifejezés szintje alacsony. Egyik típus sem lesz kielégítő. Szükséges lenne ápolni a kapcsolatot, beszélgetni és találkozni, valamint megfelelő szinten tartani a te és az én viszonyát. A párok egymást kiegészíthetik, máshol az egyik fél hatalmaskodó és parancsolgató lesz. Gyakran külső jelek jellemzik csak a párkapcsolatot. Együtt utaznak a buszon, sétálnak, egymás kezét fogják ebédkor. Értelmileg akadályozottak esetében inkább a külső formák és találkozások felé billen el a kapcsolat. Ez nekik nem mindig felel meg, de engedelmeskednek a környezetnek, és a morálisan elfogadható kapcsolattípusokba mennek bele, melyek nem feltétlenül biológiai és nemi, sokkal inkább érzelmi kapcsolatok (Hatos, 2000).

A tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott személyek szexuális vonatkozásban lehetnek érdeklődők (aktívak) és nem érdeklődők (passzívak). Ha a személy határozottan vonzódik egy másik személyhez, úgy kialakulhat plátói kapcsolat, pettingelő csoport (köldök feletti tapintással és csókkal), illetve nemi életet élő csoport (köldök alatti szexuális történetek folytatásával) (Forrai, 2003).

Az értelmileg akadályozottak ifjúsága nem belső igényeik, hanem a társadalom miatt alakul eltérően az épekéhez képest. Sok feszítő érzést nem tudnak szavakkal kellően kifejezni. A környezet gyakran nem is kíváncsi rájuk. Megérik, ha részvétellel, gúnnnyal, vagy őszintén közelednek hozzájuk, ahogyan azt is, ha furcsa szemmel néznek rájuk ismeretlenek (Krausz, 1992). Krausz a szülőknek azt tanácsolja, ne ijedjenek meg, ha a gyermekük szerelmes lesz, hanem tekintsék ezt normális emberi igénynek. Teremtsenek alkalmat arra, hogy ellentétes nemű kortársakkal tudjanak beszélgetni, táncolni. Ha viszont ez nem merül fel igényként a gyermekben, azt ne erőltessék rá.

A párjuk megtalálása nagyon nehéz feladat az értelmileg akadályozott személynek, hiszen alig vannak kapcsolataik, nincsen igazán baráti körük, ahonnan választani tudnának (Hatos, 2012). Számukra kevésbé érvényesül az épek esetében már fiatal korban elsajátított eszköztár, például a szemezés, flörtölés, négy szemközti beszélgetések kivitelezésének eszköztára, vagy egy randevúra történő elhívás képessége. A sok visszautasítás valamint a negatív tapasztalatok visszahúzzhatják a kedvet. Mások egyáltalán nem is érdeklődnek ilyen téren. Illetve gyakran megtapasztalják, hogy személyük iránt nem érdeklődik senki (Hatos, 2012).

Abban az esetben, ha az értelmileg akadályozott gyermekek szülei kapcsolatot ápolnak barátokkal és szomszédokkal, úgy az értelmileg akadályozott személyt emberek veszik körül, és így ismerősi, baráti kapcsolatok könnyebben kialakulhatnak. Ettől a szülők gyakran elhatárolódnak (Hatos, 2000). Sok szülő, miután megtudja, hogy atipikusan fejlődő gyermeke van, szintén érintett felnőttekkel alakít ki baráti kapcsolatokat esetleg teljesen izolálódik a társadalomból megváltozott élethelyzete, a fel nem dolgozott gyász és szegény miatt. Úgy érezhetik, terhet jelentenek addigi ismerőseiknek, vagy őket nem keresik már szívesen, így a korábbi kapcsolatok elsilányulhatnak, be is fejeződhetnek.

Értelmileg akadályozott személyek esetében az ellentétes nemű testvér is segíthet abban, hogy ráébredjen a nemek közti, legalább külső jegyeken alapuló különbségekre. (Hatos, 2000). Felismerték, hogy a kiegyensúlyozottság és a megelégedettség mértéke, vagy a nyugtalanság és a pszichés krízisek és zavarok nagyban befolyásoltak attól, hogy a partnerkapcsolatokkal, és a szexualitással járó problémákat hogyan sikerült megoldani. (Hatos, 2000). A nőknél

gyakoribb a plátói szerelem érzése egy énekes, sportoló vagy színész felé, mint férfiak esetében.

A családdal, barátokkal és az Istennel való kapcsolaton túl a fogyatékos személynek is szüksége lehet párkapcsolatra, az intimitás megtapasztalására minél normalizáltabb formában. Főként a szerelmi és szexuális kapcsolatokban képes megnyílni és feloldódni az ember (Buda, 1999, Zolnai, 2001).

Nem csak joga van a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott személynek párkapcsolatra és gyermeknevelésre, de segítséggel képes is lehet ezeket megtenni. Mindannyiunknak szüksége van segítségre a társadalomtól, így az épekhez hasonlóan, de nagyobb intenzitással az értelmileg akadályozott és tanulásban akadályozott populáció is segítségre szorul. „A szociális ellátó rendszer feladata – akárcsak az akadálymentesítésben a rámpáé – az lenne, hogy ebben a saját életben támogassa az érintetteket, saját igényeik szerint. (Balogh et al., 2019, 10.)

Az értelmileg akadályozott személyre inkább jellemző, hogy ő a kapcsolatteremtés tárgya, mintsem a kezdeményezője. A szegregált iskolában hasonló társakkal találkozik, és épít kapcsolatot, mint ő maga. Fontos, hogy ne magányosodjon el az iskola befejezése után sem. Erre lehetőséget teremthet a napközi otthon, munkahely, esetleg lakóotthon. Gyakran vágnak társakkal való élményekre és biztonságra (beszélgetés, kibeszélés, bátorítás, vigasztalás terén). Akik kevésbé képesek kifejezni magukat szóban, ott az egymásnak segítség, a másik felkarolása működik. Némely akadályozott személyek szeretnének épekkel is kapcsolatokat kialakítani, azonban könnyű őket kihasználni (Krausz, 1999, Hatos, 2000). Az intézeti elmagányosodás esetében jellemző a sehová nem tartozás élménye, az érzelmi szükségletek kielégítésének hiánya (Hortobágyi, 1995).

Izgalmas újdonságként jelent meg 2021-ben az Instagram felületén értelmileg akadályozott személyek részére egy oldal, @parkapcsolat_kenen címen. A szerkesztő hallgatók könnyen érthető kommunikációval fogalmazták meg a szerelem, párkapcsolat és házasság témakörében, szakirodalommal is alátámasztott egyszerű szövegezéssel és képi világgal mondanivalójukat, melyeket az eszközhasználó értelmileg akadályozott személyek számára készítenek el. Az oldalt a szakembereken, oktatókon túl tapasztalati szakértők is véleményezték, így bizonyosan a posztok a megcélzott csoport igényeihez igazodnak. Az oldal tanulmányozása hallgatóknak, segítőknak, de családtagoknak is hasznosnak bizonyulhat (Hollós et al., 2021).

1.4. A tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok baráti, szerelmi és párkapcsolati jellemzőit feltáró hazai és nemzetközi vizsgálatok tapasztalatai

Hazai viszonylatban csekély a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott személyek baráti kapcsolataival foglalkozó kutatások száma. Hatos Gyula vizsgálatában értelmileg akadályozott fiatalok baráti kapcsolataira vonatkozó adatok is rendelkezésre állnak. A vizsgálat során azt tapasztalta, hogy a megkérdezett értelmileg akadályozott személyek alig több mint felének volt csak baráti kapcsolata, és az is szűkült az évek során. A jobban érintettek nem tudják, nem értik a barátságot, ha nincs barátjuk, nem nélkülöznek semmit (Hatos, 2012).

A 2016-os TÁRKI-kutatás vizsgálta a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott személyek lakhatási formáját. E tekintetében markáns eltéréseket lehet látni a kutatásban résztvevők közt a baráti kapcsolatok alakulása függvényében. A magánháztartásban élők közül voltak a legkevesebb embernek baráti kapcsolatai, míg az intézetben és lakóotthonban körülbelül azonos arányban fordultak elő (TÁRKI, 2016).

Geiger 1998-ban szociális otthonokban vizsgálódott. Arra volt kíváncsi, mivel töltik szabadidejüket a párok. A válaszok közül a tv-nézés, játszás, kávézás, teázás, sportolás, és a sétálás szerepeltek. Vizsgálta azt is, miről beszélgetnek a partnerek egymással. E kapcsán egyszerű válaszokat kapott, melyben a párjuk és annak családjának hogylétéről érdeklődnek a felek (Geiger, 1998). Tanulásban akadályozott személyek esetén 50%-ban, értelmileg akadályozott személyeknél 30%-ban fordul elő szexuális aktus (Weber, Hatos, 2000). Megállapításra került, hogy a nemi szocializáció nagyban összefügg az utánnézéssel, a szenzomotoros tanulással, így kevés kognitív képességgel is lehetséges. Így jó nevelési attitűddel és példákkal elképzelhető, hogy kevésbé marad le az épekhez képest a nemi szocializáció első szakaszában a tanulásban akadályozott vagy értelmileg akadályozott személy. A családban élő értelmileg akadályozott személyek nagyobb valószínűséggel kívánnak maguk is családot alapítani, mint az intézményben élők (Hatos, 2012). Hennies és Sasse tanulmányában arra a megállapításra jutottak, hogy a gyermekvállalás a leginkább vitatott téma a szülők és a nevelők körében. Egyre több intézményben kellene személyi segítség ezen kérdések megvitatására, alternatív lehetőség értelmileg akadályozott szülőknek a gyermekkel való együtt lakásra (Hennies, Sasse 2004). Az akadályozott személyek látóköre beszűkült, kevés információhoz jutnak hozzá, valamint könnyen lehet őket befolyásolni, és kevésbé önállóak, így megbízható segítőkre van szükség, akik tárgyilagosan, mégis tapintatosan képesek felvilágosítani lehetőségeikről a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott személyeket.

A tanulásban akadályozott személyek 34,8%-a élt házasságban vagy élettársi kapcsolatban, míg az értelmileg akadályozott személyek esetében ez az arány csak 3,2% volt 2012-ben. Ugyanakkor kiemelte, hogy a gondoskodó ösztön a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott nőknél is kialakulhat, de a környezet visszajelzései hatására gyakran elvetik az anyaságot (Hatos, 2012). Ezzel szemben a teljes populációban

A 2016-os TÁRKI-kutatás kitér a személyközi kapcsolatok fontosságára, melyek megléte valamint minősége befolyásolja az adott személy életminőségét. A házastárs meglétének megítélésében nagyvonalúbban fogalmaztak az értelmileg akadályozott személyek, mint a szakemberek. Az akadályozott személyek közül a 99-ből 9 fő vallotta úgy, hogy házastársa van, a segítők ellenben csak egy személyt említettek. Valószínűleg az értelmileg akadályozott emberek tágabban értelmezik a házasság fogalmát, azt a barátnőjükre, barátjukra is használhatják, valamint előfordulhat, hogy nem a hagyományosan vett polgári és egyházi házasságkötésre gondoltak, hanem a párjuk meglétére (TÁRKI, 2016). Fogalomkészletük eltér az épekétől, hiányosabb és felületesebben meghatározott lehet. Lakóhely tekintetében a kutatásban résztvevők közül a legtöbb párkapcsolat az intézetben lakók közül került ki, melyet a lakóotthon végül a magánháztartás követ. Az együttélés aránya is hasonlóképpen alakult. Több nőnek volt párja, mint férfinak, több 18-39 év közöttinek, mint 40-59 év közöttinek (TÁRKI, 2016). Ezen kutatást a következő évben folytatták súlyosan-halmazottan fogyatékos személyek csoportjánál is. 93 személyből mindösszesen két személynek volt párkapcsolata, illetve egy esetben gyermeke (Bernát, Simonovits, Kozma, Kopasz 2017).

Összegzés

A dolgozat a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok baráti, szerelmi és párkapcsolati életének vizsgálatával foglalkozik. Az elméleti rész a társas kapcsolatok jelentőségével, típusaival és funkcióival kapcsolatos általános megállapításokkal indít, különös tekintettel a barátság, szerelem és párkapcsolat fogalmára, valamint ezek pszichológiai és szociológiai megközelítéseire. Kiemelt figyelmet kapott a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok helyzetének ismertetése. Bemutatásra kerültek a két csoport fogalmainak különböző értelmezései és meghatározásai, jellemzői, valamint az a mód, ahogyan társas kapcsolataik alakulnak. Az elméleti háttér a hazai és nemzetközi szakirodalmi forrásokra támaszkodva tárgyalja a baráti és szerelmi kapcsolatok sajátosságait, valamint az ezekre ható akadályokat. A korábbi kutatások rávilágítottak arra, hogy a kapcsolatok jelentős szerepet játszanak az életminőség alakulásában, ugyanakkor ezek fenntartása az érintett fiatalok számára

számos egyéni és környezeti tényező miatt kihívásokkal jár. Az elméleti rész összegzése megalapozza a dolgozat empirikus vizsgálatát. A szakirodalmi elemzések segítségével azonosított kapcsolati mintázatok és nehézségek adják a kutatás fő irányvonalait, amelyek célja a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott fiatalok kapcsolataira vonatkozó ismeretek elmélyítése.

2. Barátság, szerelem és párkapcsolat a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok élettapasztalatai tükrében

A dolgozat második felében a vizsgálat megtervezése és lebonyolítása kerül bemutatásra. A módszertani alapot a félig struktúrált interjúk alkotják, melyek segítségével árnyalt képet kaphatunk a tanulásban és értelmileg akadályozott személyek kapcsolati mintáiról, tapasztalatairól. Az interjúk során feltett kérdések között szerepeltek az alapvető fogalmak meghatározására irányuló kísérletek- így a barátság és a szerelem, a barátság és az ismerősi lét elkülönítés-, majd a saját tapasztalataik megosztása történt a barátkozással kapcsolatban-külön kitérve a legjobb barátokra, a közös programokra és beszélgetési témákra- valamint hasonlóképpen jártunk el a szerelem kapcsán is, az interjúalanyok meséltek ebbéli érzéseikről, gondolataikról. Végezetül megosztották a párkapcsolat során felmerülő problémákat, a segítséget nyújtók személyét, közös programokat, beszélgetési témákat, házassággal, gyermekvállalással kapcsolatos terveket, a szülői támogatást.

Az interjú kérdéseinek megírásakor fokozott figyelmet fordítottunk arra, hogy a kérdések a könnyen érthető kommunikáció jegyében szülessenek és egyértelműek legyenek az alanyoknak, a beszélgetések pedig biztonságos és támogató légkörben valósuljanak meg. A könnyen érthető kommunikáció kimondottan az értelmileg akadályozott emberek számára nyújt segítséget, hiszen egy konkrét szabályrendszerben íródnak ezek a szövegek, és tapasztalati szakértők segítségével kerülnek véleményezésre, így bizonyosan jól használható (Gönczi, 2022). Természetesen a tanulásban akadályozottak számára is megkönnyíti a kérdések könnyebb értelmezését, az számukra is segítséget jelent.

Az interjúk felvétele során törekedtünk a biztonságos közeg kialakítására, melyben az interjúalanyok bátran és őszintén oszthatták meg véleményüket és tapasztalataikat. Várhatóan az interjúk elemzése során fontos összefüggéseket tárhatunk fel, a fiatalok kapcsolatainak kialakítása és fenntartása során keletkező problémák mintázatai, a kapott segítség minőségére, vagy annak hiánya kapcsán. Az eredmények alapján pedig kirajzolódhat egy stratégia, melyet a családok és szakemberek a jövőben alkalmazni tudnak a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott személyek megfelelőbb segítése érdekében.

A tapasztalatok, és megszerzett információk gazdagíthatják a tudományos közösséget, mely által a fiatalok magasabb szintű társadalmi integrációjára is lehetőség nyílik.

2.1. A vizsgálat célja

Jelen kutatás abból a tapasztalatból indul ki, hogy a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott fiatalok másképp alakítanak ki kapcsolatokat-így a baráti és szerelmi jellegűeket is-mint tipikus fejlődésű társaik. Ugyanakkor a fiatalokkal folytatott beszélgetésekből az derül ki, hogy nekik is hasonló elképzeléseik, vágyaik vannak, mint bárki másnak. Farkas és Jávör (2021) tapasztalatai alapján a tanulásban akadályozott fiatalok a tipikusan fejlődő társaikhoz hasonlóan képesek hosszútávú szerelmi kapcsolatok kialakítására, azonban nehézségekbe ütközhetnek. Az értelmileg akadályozott fiatalok esetében pedig inkább rövidtávú, több és felületesebb, baráti jellegű kapcsolatra hasonlító szerelmi kapcsolatok alakulnak ki (Farkas, Jávör, 2021).

Jelen kutatás célja annak megismerése, hogy a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott fiatalok esetében hogyan módosulnak a szerelmi és baráti kapcsolatok a tipikus fejlődésű társaikhoz, valamint egymáshoz képest. A gyakran tabusított szerelmi élet kutatása és normalizálása fontos feladat napjainkban. A kutatás hozzávezet ahhoz, hogy mélyebb szinten megismerjük a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok igényeit, motivációit, ezeket egymással is össze lehessen hasonlítani, így a szakembereknek valamint a hozzátartozóknak visszajelezve komplex segítséget lehessen adni az érintett személyeknek.

2.2. Hipotézisek

Hipotézis 1.: Hatos (2000, 2012) vizsgálati tapasztalatai alapján feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek esetében a baráti kapcsolatok hosszútávúak, míg az értelmileg akadályozott személyek esetében inkább rövidtávúak.

Hipotézis 2.: Hatos (2000, 2012) írásai alapján feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek barátság fogalmába jobban beletartozik az együtt töltött minőségi idő, mint az értelmileg akadályozott személyeknél.

Hipotézis 3: Farkas és Jávör (2021) vizsgálataiból kiindulva feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek gyakrabban köteleződnek el egy párkapcsolatban hosszútávon, mint értelmileg akadályozott személyek.

2.3. Minta

A kutatás mintáját 20 fiatal alkotta, közülük 16 fő tanulásban akadályozott, és 4 fő értelmi akadályozottsággal élő. A férfiak és nők részvétele 11 és 9 fő. Korosztály tekintetében pedig 17-51 év közöttiek. Területi eloszlást nézve is heterogén a minta, hiszen Pest, Komárom-Esztergom, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén, Bács-Kiskun és

Fejér vármegyékben élnek az alanyok. Iskolai végzettség szempontjából a szakiskola, valamint a készségfejlesztő speciális szakiskolák fordultak elő leggyakrabban. Többen részképzettségre tettek szert, illetve volt olyan illető, aki sikeres érettségit tett. Egy személy él jelenleg önállóan, ketten lakóotthonban, a többi interjúalany családja körében él.

2.4. Módszer

A kutatás megvalósításához kvalitatív módszert, a participatív félig strukturált kérdéseken alapuló interjút választottuk. Három nagyobb témakört érintenek a kérdések a demográfiai adatok felvételén túl, 1) a barátság, majd 2) a szerelem, és végül 3) a párkapcsolat.

A tematikus kvalitatív interjú a mindennapi élet egy szegmensét járja körül. Segítségével megismerhetők az egyén tapasztalatai, élményei és érzései is (Kvale, 1996). A beszélgetés behatárolt téma körül forog, ami jelen kutatás esetében a barátságok, szerelmek és párkapcsolatok megléte és minősége. A félig strukturált jelleg abban nyilvánul meg, hogy az a nyitott és behatárolt kérdések együttesen jelennek meg, valamint tér nyílik a válaszadó saját szempontjainak is. Rugalmas, azonban az eredeti kutatási kérdések szem előtt vannak tartva (Szokolszky, 2004).

Az interjúalanyok felkeresése során a hólabda elv alkalmazására került sor. Az alanyok egy része az önkéntes tapasztalatok révén került kiválasztásra, így velük volt némi személyes kapcsolat is. Az anonimitásra, a nyomásérzet csökkentésére, és a kellemes, bizalmi környezet kialakítására nagy figyelem irányult az interjúk felvétele során. Különösen megragadó, ahogy az interjúalanyok további ismerősöket és barátokat, esetenként szerelmüket javasolták, így több barátság és párkapcsolat esetén minkét fél nézőpontjába betekintést nyerhettünk. Hátrányként említhető az alanytoborzás kapcsán, hogy a résztvevők zömében hasonló, igen támogató és meleg szülői háttérből érkeztek, akik maguk is segítőkészek és hálásak voltak, gyermekeiket is erre nevelték. Emiatt törekedtünk a különböző földrajzi elhelyezkedések, életkorok felkutatására. Az interjúk felvétele és elemzése után tartalomelemzést végeztünk három fő faktor mentén: barátság, szerelem és párkapcsolat, valamint a statisztikai adatok elemzése is a kutatás részét képezte.

2.5. Eredmények

Az interjúk felvétele nehezített volt, hiszen az értelmileg akadályozott személyek gyakran állnak gyámság alatt, így a nagyobb intézmények legtöbb lakója is. A minél heterogénebb minta kapcsán jónak találtuk, hogy ne így történjen az alanyok toborozása, hanem eltérő

lakóhelyekről. Volt, aki meggondolta magát, nem szeretett volna részt venni, félelem töltötte el, vagy nem tartja magát beszédesnek, emiatt utasította el az interjút. Ezen nehézségek nélkül lényegesen nagyobb minta válna elérhetővé. Gyakran a beszédbeli akadályozottság is nehezítette az alanyok válaszadását, így a válaszok pontos megértésére is nagy figyelmet fordítottunk.

Az értelmileg akadályozott személyek közül egyikük nehezen vagy egyáltalán nem értette a kérdéseket, így a kérdések egy részére nem kaptunk választ, vagy az édesanyával konzultálva kiderült, akire a fia barátnőként hivatkozott, valójában házasság, és egy családi látogatásra érkezett az alanyhoz. Másikuk értette a kérdések nagy részét, azonban roppant rövid és túlzottan általános válaszokat adott, melyek néha ellentmondtak egymásnak. A harmadik személy értette a kérdéseket, de több válaszában következetlenség és ellentmondások jelentek meg, így az egyik kérdésre olyan választ adott, hogy *„Hát nagyon sok mindenről szoktunk. Például. Hogy a barátnőm szerintem ide fog költözni, ide hozzánk.”*, majd két kérdéssel később úgy fogalmazott, hogy *„Kettesben nem fogunk lenni, mert majd azt mondod, akkor a templom után házasság leszünk, és majd el fogok költözni. De akkor majd így kettesben.”*. A negyedik személy pedig szinte minden kérdés kapcsán hozzáfűzött valamit a nyári tábor, kirándulás és a munkahelye kapcsán, hosszasan ecsetelve azokat a témákat, melyekről egyáltalán nem kérdeztem. Valamint közülük két alanynál gyakori volt a túlzások alkalmazása, például *„Nekem könnyen megy minden.”*

A tanulásban akadályozott személyek közt is igen nagy eltérések fordultak elő mind a megértés, témataratás és az expresszív beszéd kapcsán is. A szülők gyakran fűztek hozzászólásokat az interjú után, ami többször módosította az alany eredeti válaszát.

A következőkben a három fő faktor mentén: 1) barátság, 2) szerelem és párkapcsolat, mutatjuk be az eredményeket, valamint a hipotézisekre adott válaszokat ábrákban is szemléltetjük.

A barátság

A barátságfogalmak tekintetében a válaszok alapján három főfogalom határozható meg. Az első a szoros kapcsolat, mely kölcsönös bizalmon, megértésen és tiszteleten alapszik. *„A barátság az, hogy tiszteljük egymást, nem veszünk össze, kitartunk mellette.”* A második a szeretet és támogatás nyújtása a másik személynek, így egymás segítségét és az érzelmek kifejezését gyakran említették a fiatalok. *„Segítünk egymásnak a bajban, kimutatjuk egymás felé a szeretetünket.”* A harmadik pedig a közös élmények megélése a programok, beszélgetések, szórakozás által. *„Jókat lehet beszélgetni, szórakozni, bulizni, elmenni ide-oda.”*

Maga a barátkozás az interjúalanyok elmondásai szerint 7 főnek nem okozott gondot, de közülük két értelmileg akadályozott fiatal túlzó válasszal élt, azt jeleve, mindenki a barátja, sosincs problémája, ez bizonyára kritikátlan gondolkodásukból fakad, és nekünk is kellő átgondolással kell fogadnunk. Az okok közt a kicsúfolás, kihasználás, bizalomhiányt említették a legtöbben. Volt, aki arra utalt, számára nehéz a kommunikáció, ahogy Hatos (2012) is írja. Több autizmusban is érintett fiatal nem értette, mi lehet a nehéz barátkozás oka, mely jellemző viselkedés a spektrumon.

Négy személynek jelenleg nincsen barátja, de korábban nekik is volt. A többségnek egy-három barátja van, illetve néhányan közülük rendkívül szociálisak, és számtalan baráttal rendelkeznek. Ezek a kapcsolatok már évek óta fennállnak mindannyiuknál, mindannyian hosszútávú baráti kapcsolatok kialakítására törekcszenek.

Kilencen jelezték, hogy van legjobb barátjuk, akiket táborokban, köznevelési intézményekben és munkahelyeken ismertek meg, egytől tíz éve állnak fenn ezen kapcsolataik. Heten azonos nemű, ketten ellentétes nemű legjobb barátról számoltak be, amely arány az épek körében is hasonlóan alakul.

A kérdezettek által lefestett legjobb barát személyében hasonlít a kérdezetthez. Megbízhatóként és megértőként írták le őket. Belső tulajdonságaik, valamint a közös programok szervezése tette számukra kíváncsossá az adott személyt. A közös programok közt szerepel a bulizás, beszélgetés, sétálás illetve kirándulás. A találkozások táborokban, az iskolában, munkahelyen, esetleg online történnek.

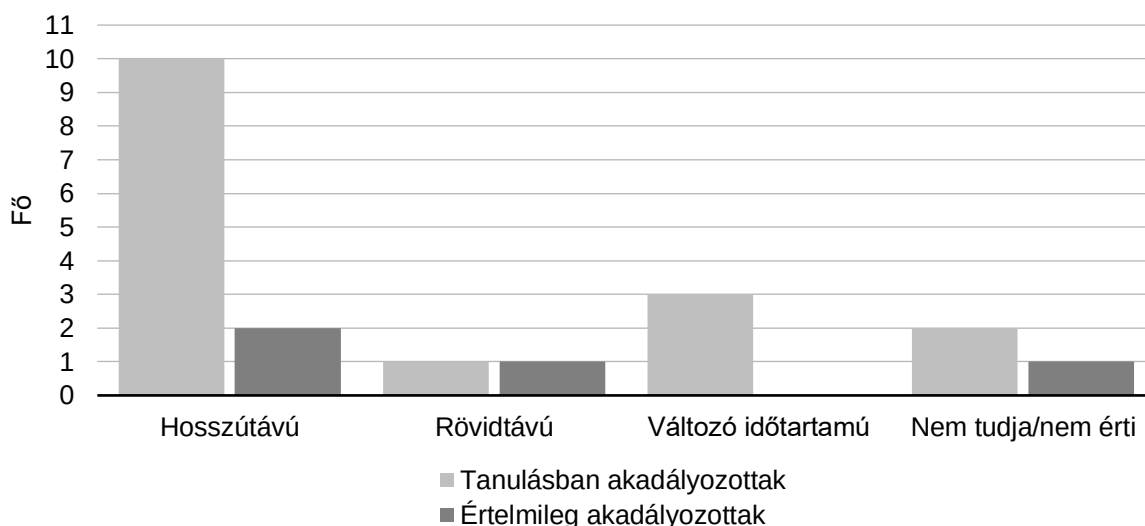
A tanulásban és értelmileg akadályozott fiatalok leginkább lelki támogatást kérnek és kapnak baráti kapcsolataikban, esetleg a munkában vagy a tanulásban kérnek egymástól segítséget. Volt, aki pedig nem kér egyáltalán támogatást.

Az igazi barát személyének leírásához a kitartást, meghallgatást, kedvességet, jó beszélgetőpartnert említették a legtöbben. „*Hát egyszer olvastam egy olyat, hogy az igaz barát az, aki akkor jön, amikor mindenki elmegy. És én ezt tényleg megtapasztaltam. Tehát ezt tapasztalatból mondom. Szerintem, aki így nagyon figyel rád, és aki szerintem mindent megtesz azért, hogy így te jól érezd magad.*”

Az ismerős fogalmának elkülönítése a baráttól nehezen ment az interjúalanyoknak. Sokszor magyarázták azokkal a szavakkal a definíciót, amiről maga a definíció kérdezne. Pl. „*A barát azért barát, mert barát, az ismerős pedig azért ismerős, mert ismerős.*” Ez mind az értelmileg, mind a tanulásban akadályozottakra jellemző volt. Előfordult olyan személy, aki ráértett, hogy egy ismerősnek csak köszönünk, nem szervezünk vele programot, csak a közösségi médián jelöljük, míg a barát mélyebb, többet találkozunk vele, és titkokat bízhatunk rá.

Hasonlóképpen a barátság és a szerelem fogalmainak elkülönítése sem könnyű feladat a tanulásban akadályozott, valamint az értelmileg akadályozott személyek számára. Volt, aki nem tudta konkretizálni a fogalmat: „*Tehát a barátság az legyen barátság, a szerelem az legyen szerelem.*”, az értelmileg akadályozottak nem tudtak válaszolni, vagy nem értették a kérdést. Frappáns válaszok is érkeztek: „*A barátság örök, a szerelem múlandó.*” „*Hát a szerelem, mert az a különbség, hogy házasság, esküvő, meg csók.*” „*Barátom olyan mint a testvér, beszélgetünk, szerelmemmel nyíltabb vagyok, és vele csókolózok is.*”

A barátságra vonatkozó első hipotézisben a barátságok időtartamára kerestük a választ. Az 1. ábra a barátságok időtartamát szemlélteti.

1. ábra. a barátságok időtartama a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok esetében. Forrás: Szerző

Ahogy az 1. ábra szemlélteti a tanulásban akadályozott fiatalokat jobban jellemzi a hosszútávú baráti kapcsolatokra való törekvés ($n=10$), míg ez az értelmileg akadályozott fiatalok esetében ritkábban valósul meg ($n=2$). Az interjúban résztvevők esetében a tanulásban akadályozottak közül négyen mondták, hogy változó időtartamú baráti kapcsolataik vannak.

A második hipotézisben a minőségi idő értelmezésére és a tanulásban akadályozott, illetve az értelmileg akadályozott fiatalok minőségi idő tekintetében kirajzolódott különbségek és azonosságok keresésére kerestük a választ (1. táblázat).

1.táblázat. A barátságot, mint minőségi idő jellemzői a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok értékítéletei alapján. Forrás: Szerző.

Kategória	A barátság definiálása	Együtt végzett tevékenységek
Érzelmi kapcsolat	Szoros kapcsolat két ember között (TA1)	Érzelmek kifejezése ölelés és puszti által (TA1)
Támogatás, segítségnyújtás	Kitartás a másik mellett, segítségadás (TA3)	Beszélgetés, komoly témákról, kölcsönös támogatás (TA2, ÉA1)
Bizalom és megbízhatóság	Bizalom, megbízhatóság, titkok megőrzése (TA3)	Titkok megosztása, őszinteség és bizalom kialakítása (TA3)
Közösen végzett tevékenységek	Beszélgetés, kirándulás és szórakozás (TA1, ÉA1)	Kirándulás, közös programok, bulik (TA3, ÉA1)
Együttműködés, csapatmunka	Közös munka és tevékenységek (TA1, ÉA1)	Csapatban dolgozni és segíteni a másoknak (TA1, ÉA1)
Hiányérzet vagy elszigeteltség	Kevés barát, elszigetelődés, magány (TA2)	Inkább egyéni tevékenységek végzése (TA1)
Hűség, elfogadás	Közös értékek, hűség és elfogadás (TA2)	Együtt töltött idő, találkozás (TA1)

Jelmagyarázat: TA=tanulásban akadályozott, ÉA=értelmileg akadályozott, a számok pedig azt mutatják, hogy hány fő adta a választ pl. TA3= 3 tanulásban akadályozott fiatal válasza

Az 1. táblázatban a válaszadók interjúban adott válaszai kerültek összegzésre. Az 1. táblázat részletesen bemutatja, hogy milyen azonosságok és különbségek jellemzik az érintett csoportokat a főbb kategóriák mentén. A válaszadók válaszai alapján a minőségi idő értelmezések értékítéletei ugyan különböznek, de az alapvető barátságértékek megjelennek mindkét kategóriában. A tanulásban akadályozott fiatalok minőségi idő értelmezései sokkal részletesebbek és többértékűek, mint az értelmileg akadályozott fiatalok fogalmai. A barátokkal együtt végzett tevékenységek nagyon sokszínűek a tanulásban akadályozott fiatalok esetében és az értelmileg akadályozott fiatalok esetében is.

A szerelem és párkapcsolat

A szerelemhez alkotott főfogalmak az érzelmek és érzések (melegség, boldogság, ragaszkodás, mély érzelmi kapcsolat), a kapcsolatok (megismerkedés, beszélgetés, megértés, összehangoltság, összetartozás, közös célok), értékek (őszinteség, bizalom, hűség, feltétel nélküli elfogadás, szeretet, odafigyelés), cselekvés és szokások (ajándékozás, kirándulás, szórakozás, közös tevékenysége üzése, kedveskedés), vágyak és álmok (ideális társ megtalálása, harmónia, filmekben látott romantika), csalódások (kosarak, csalódás, reményvesztettség), közös jövő (házasságkötés, együttélés, gyermekvállalás, egymás támogatása).

A 20 főből ketten még nem voltak szerelmesek, 18-an már igen, vagy jelenleg is azok. Többen beszámoltak csalódottságukról, reményvesztettségükről, kiábrándultságukról. Sokan nem tudták ténylegesen megfogalmazni, mit éreznek, amikor szerelmesek, csak arról számoltak be, hogy más érzés az adott személlyel lenni, mint a többiekkel.

A kiszemelttel történő ismerkedési folyamat kapcsán az alanyok megkülönböztették a kapcsolatfelvételt (odamenni, beszélgetni, kérdéseket feltenni, telefonszámot elkérni), a kommunikáció fontosságát (bókolás, flörtölés, szándékok őszinte megnevezése, beszámolás az érzelmekről, közös témák keresése), a figyelmet (a másik szokásainak megismerése, úgy viselkedni, hogy a másik felfigyeljen), az ajándékok és apró gesztusok adását (kézzel készített és vásárolt apróságok mint egy nyaklánc vagy virág, kézimunka), az érzelmi reakciókat (zavarba jönni, várni a másik kezdeményezésére, félelem a visszautasítástól távolságtartás), valamint az egyéni megküzdési stratégiákat is (elkerülés, hosszabb ideig kifigyelni a másikat).

A megkérdezettek közül 4 személynek nem volt még kapcsolata, 16 személynek már igen, vagy jelenleg is párkapcsolatban élnek. Többen nem tudták pontosan meghatározni, mikor ismerkedtek meg vagy mióta tart a kapcsolatuk. Iskolában, munkahelyen, valamint ismerős által történt a partnerek megismerése. Programok tekintetében a táborozás, iskolai események, kirándulás, játszás, beszélgetés szerepeltek, míg volt, aki kimondottan szerelemben dedikált cselekvéseket említett, így csókolózást, ölelkezést, testi érintéseket, de szexuális együttlétet nem említett senki. *„Táborban voltunk együtt, ott csókolóztunk, ilyesmik voltak.” „Ölelkeztünk egymás mellett, aludtunk, meg ilyenek. Meg ölelgetett, de hát az anyja nagyon irigyelte, hogy engem ölelget.”*

A megfelelő társ az alanyok számára a személyiségjegyekből fakadnak (vidám, kedves, mosolygós, jószívű, megértő, nyitott, vicces), kapcsolati értékek terén jellemző rájuk a hűség, tisztelet, elfogadás, őszinteség, támogatás, viselkedésben a segítőkészség, tisztelet, odafigyelés,

közös érdeklődési kör, megbecsülés, kapcsolódás tekintetében lelki és érzelmi kötődés, közös célok, közös értékrend, nagy beszélgetések. Gyakran a külső megjelenés fontosságát hangsúlyozták (csinos, magas, sportos, szép), praktikumot említettek (főzés, takarítás, közös munkavégzés), az elfogadást a másik adottságai és korlátai kapcsán például gyermekvállalás területén. Pozitív tulajdonságok fontosságát is hangsúlyozták (kedves, szeretetteljes, tündéri, udvarias, aranyos).

A leggyakoribb témák a beszélgetések alkalmával a család, a család és egymás hogyléte, programok szervezése, a jövőn való gondolkodás. *„Mindenről, családról, ismerősökről, mit csináltunk az elmúlt héten.”* Magának a kapcsolatnak a szülők legtöbbször örültek, esetleg az akadályozott személy nem gondolkodott ezen, így nem tudja, nem érzi azt. 3 esetben nem örült a család a gyermekükre ható rossz hatás, a szakítás utáni nehéz érzelmi felépülés okán.

Találkozni leginkább az iskolában, munkahelyen és nyári táborokban tudnak a tanulásban és értelmileg akadályozott személyek, hárman lehetnek vagy lehettek kettesben is. 13 fő szeretne összeházasodni, hárman egyértelműen jelezték nemtetszésüket, a fennmaradó négy személy pedig nem gondolkodott ezen vagy nem értette a kérdést. Az összeköltözés viszont csak hat személynek jutott eszébe, és hárman jelezték egyértelműen, hogy vágnak erre. *„Hát, azon is járt az agyam, mindenem. Mindenem járt az agyam. Lakodalmon, gyereken, mindenem járt az agyam.”*

A gyermekvállaláson sokan gondolkodtak, azonban csak négyen szeretnének ténylegesen gyermeket vállalni, illetve egy hölgynek már van két lánya. Mások hevesen ellenkeztek: *„Jaj, nem soha, még az kellene csak!”* Mások a maga valóságában átgondolták lehetőségeiket, *„Mondom, hogy szerintem mi magunk is segítségre szorulunk, és szerintem nem lenne jó annak a gyerekek. Persze, hogy nyilván az élet hozza ezt. Nem zárkózok el előle, de nem is erőltetem, mert szegénynek nem annyira lenne jó.”* Illetve többen meddők, és ennek következményeivel is tisztában vannak.

Párkapcsolati akadályok és nehézségek kapcsán ketten szakemberhez vagy lelki vezetőhöz, segítőhöz fordulnak, egyikük magában tartja, szintén egy valaki barátjától kér tanácsot, hárman nem kérnek külső segítséget, hanem a párjukkal beszélnének erről, és tizen szülőkhöz fordulnának. *„Én amikor nehézségem van, akkor én fogom a páromat, leültem, és megbeszélem vele. Mert soha nem osztottam meg senkivel. Soha. Ezt mindig is így csináltam. Fogtam, gyere, üljünk le, megbeszéljük, és kész. Soha nem veszekedtem egyik párommal sem, nem volt egy hangos szó semmi. Nem.”*

A közös programok típusai és helyszínei nem térnek el az épekétől, azonban külön dedikált időt a megkérdezettek közül senki sem tudott fenntartani, nagyban a szülőkre hagyatkoznak a

fiatalok, hiszen önállóságuk nincs olyan fokon -esetleg azt a szülő nem ismeri el-, hogy elmenjenek otthonról, és maguk számára programot szervezzenek. A leterhelt szülők pedig valószínűleg nem fordítanak kiemelt figyelmet arra, hogy az intézményes kereteken kívül gyermeküknek szüksége van társas kikapcsolódásra. Az akadályozott személyek pedig gyakran az önmagukért való kiállás alacsony szintje, esetleg a befolyásolhatóság miatt beletörődnek a helyzetbe. Az otthonban élő egyik fiatal beszámolt róla, hogy jelenleg csak egy másik vármegyében élő barátjával tartja a kapcsolatot, akivel személyesen találkozni nem tud, így mindössze chatelni vagy telefonálni szoktak (Hatos, 2012).

Néhányan nem tudták pontosan meghatározni, mikor ismerkedtek meg, mióta tart a kapcsolat, melynek oka a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozottakra jellemző nehézkes tájékozódás, amely kiterjed térre és időre is. A szülők öröme a párkapcsolatok kapcsán fakadhat a meleg, támogató attitűdből, valamint annak belátása kapcsán is, hogy látják gyermekükön a pozitív változást, ellenérzésüket pedig maguk az akadályozott személyek is belátták, hiszen nem volt rájuk jó hatással. A találkozók hasonlóan a barátságokhoz, a szülők részéről inkább az iskolák területén, és a táborokban engedélyezettek. Feltételezhetően a nemiség miatti félelem, az infantilizálás, a leterheltség miatt nem segítenek külön programok szervezésében a szülők.

A házasság és összeköltözés eltérő aránya a házasság javára adódhat a vallásos neveltetésből, az erkölcsösségből, hiszen az interjúalanyok java részben vallásos családban nevelkednek, így maguk is legtöbbször továbbviszik ezt a gondolkodásmódot és normarendszert. Egy személy már kétszer volt férjnél, kétszer elvált, és két gyermeket nevel.

Egy 17 éves interjúalany szeretne gyermeket a jövőben, de szülei elmagyarázták a nehézségeket, és egy kiskutyát javasoltak neki, amiről könnyebben tudna gondoskodni, ezt a gondolatot örömmel fogadta, és várja. Valószínűleg a legtöbb szülő felvilágosította gyermekét a családalapítás nehézségei felől, így a legtöbben józan belátással voltak, többek pedig nem termékenyek.

A harmadik hipotézisben a párkapcsolati elköteleződésre irányulóan végeztük vizsgálatunkat. A párkapcsolati elköteleződést a 2.ábra szemlélteti.

2. ábra. Párkapcsolati elköteleződés a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok esetében. Forrás: Szerző.

A válaszadók esetében a párkapcsolati elköteleződés ideje eltérő. Mindkét csoportban vannak hosszútávú és rövidtávú kapcsolatok, de jellemzően a hosszabbtávú kapcsolatokra törekednek a párkapcsolat kialakítása terén. A tanulásban akadályozott fiatalok többsége (n=7) az 1-3 éves kapcsolatokról számolt be, és olyan is volt közöttük (n=4), akiknek nem volt még párkapcsolata (2. ábra).

2.6. Következtetések

Az első hipotézis, mely szerint feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek esetében a baráti kapcsolatok hosszútávúak, míg az értelmileg akadályozott személyek esetében inkább rövidtávúak, cáfolva lett az eredmények alapján, hiszen mind az értelmileg akadályozott, mind a tanulásban akadályozott személyek törekedtek a hosszútávú baráti kapcsolatok kialakítására, e tekintetben eltérés nem volt tapasztalható a két csoport között. Az eredményeink kissé különböznek a Hatos Gyula (2000, 2012) által megállapítottaktól, azonban e különbség oka a vizsgálatban résztvevő értelmileg akadályozott fiatalok alacsonyabb száma is lehetett.

A második hipotézis, mely szerint feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek barátság fogalmába jobban beletartozik az együtt töltött minőségi idő, mint az értelmileg akadályozott személyeknél, cáfolva lett, hiszen hasonló válaszokat adtak mind a tanulásban akadályozott, mind az értelmileg akadályozott fiatalok az erre vonatkozó kérdésekre. Mindkét

csoport tölt együtt minőségi időt, melyet igényel is, például beszélgetés, közös programokon való részvétel által. Korábban Hatos (2000) is foglalkozott ezzel a témával, de a két csoport közötti különbségek kevésbé kerültek előtérbe. A jelen vizsgálat a barátság meghatározása tekintetében megjelenő különbségekre és azonosságokra vonatkozóan részletes, táblázatos formában megjelenő válaszokat ad. A barátság definiálásánál az értelmileg akadályozott személyek kevésbé fogalmaztak meg az időtöltésre vonatkozó kifejezéseket, csak egy személy a négyből, ellenben a tanulásban akadályozott fiatalok közül is csak egy fő fogalmazta a definícióba a minőségi időt, inkább tulajdonságokat említettek. A kapott válaszokból kiderül, hogy a barátság, mint fogalom elsősorban érzelmi kötődés, támogatást és bizalmat feltételez, a minőségi időt kevésbé hangsúlyozták. Az interjúalanyok tevékenységei főként beszélgetésre, programokra fókuszáltak-főleg táborok, kirándulások, bulik-kerültek szóba. Néhány interjúból kitűnik az elszigetelődés, a csalódottság és bizalomvesztettség.

A harmadik hipotézis, mely által feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott személyek gyakrabban köteleződnek el egy párkapcsolatban hosszútávon, mint értelmileg akadályozott személyek, cáfolást nyert, hiszen az értelmileg akadályozott fiatalok is hosszútávon, akár több évre nyúlóan alakítottak ki párkapcsolatokat, és a tanulásban akadályozottak közt is voltak futó kapcsolatok, pár hónapig tartó szerelmek. Eredményeink nem erősítették meg Farkas és Jávorszki (2021) korábbi tapasztalatait.

Fontos az interjúk során megjelenő kommunikáció kapcsán a megértést és kifejezést elkülönítenünk. Hiszen a Down-szindrómával élő személyek sokkal inkább megértik a hozzájuk intézett kérdéseket, ellenben a beszédprodukciójuk nem kelti ezt a látszatot. Ezzel ellentétben a Williams-szindrómával élő személyek kifejezései gyakran irodalmiak lehetnek mind a szavak sokszínűsége, mind a mondatok szerkezete kapcsán is, azonban nem szabad szem elől téveszteni azt a tényt, hogy a megértésük alacsonyabb szinten mozog, mint amire a beszédprodukciójuk következtetni engedne, az magasabb szintű, mint beszédértésük.

A kutatás félig strukturált jellege lehetőséget biztosított arra, hogy a kérdések közt egyéb, az alanyok számára fontos témák is felmerüljenek. A csalódásaikról a tanulásban akadályozottak vallottak, egyikük többször öngyilkos gondolatokkal küzdött, többen nehezen dolgozták fel a szakításokat. *„Énnekem voltak... Öngyilkos akartam lenni a lányok miatt. Mind a háromnál azt éreztem, hogy egyszerűen... Egyszerűen tudod, amikor... amikor kiderülnek azok a dolgok, amikre egy fiú nem vágyik, hogy kosarat kap és... Háromszor kaptam kosarat. Egyszerűen azt éreztem, hogy... Egy nagy világ omlott bennem össze, de azóta erősebb vagyok.”*

Gyakori visszatérő témaként merült fel a Szent Damján-tábor, ahova az interjúalanyok egy része nyaranta jár. Ezt a hetet egész évben várják a fiatalok, ami annyi élményt nyújt, hogy az

élmények egész évre-és életükre is-kitartanak. A legtöbb interjúalanyunk vallásos, hívő családban nevelkedett, számukra nem csak a tábor időtartama alatt természetes a közös szertartáson részt venni, énekelni és imádkozni.. Egyiküknek lelki vezetője van, többen közösségekbe, zárandoklatokra is járnak. „*Igen sok [barátom van] templom és munkahelyről.*” A vallásos hit és az összetartozás érzése felerősíthetik a barátságtudatot a résztvevők között, illetve e közösségekben nagyobb esély van a szeretet közösségi megélésére, baráti és szerelmi kapcsolatok kialakítására is.

Összefoglalás

A dolgozat két jelentősebb részből épült fel. Az első, elméleti részben bemutatásra kerültek a barátság és a szerelem definíciói általánosságban, majd szűkebb értelmezések során. Emellett részletesen tárgyalta a tanulásban és értelmileg akadályozott fiatalok élethelyzetét, társas kapcsolataik jellegzetességeit és az e területen végzett hazai és nemzetközi kutatások eredményeit, melyek megalapozták a második részben megjelenő saját összeállítású kérdéseken alapuló félig strukturált interjúk által vizsgált kutatási kérdések és előfeltevések megválaszolását, és részletes kiértékelését.

A tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott populáció az épekhez képest is sokkal heterogénebb. A felvett interjúk kapcsán megfigyelhető, hogy nem könnyű evidenciákat megfogalmazni, olyan eltérő válaszok érkeztek, melyek a töredezett képességprofilból adódnak (Irányelvek a Sajátos nevelési igényű tanulók oktatásához, 2020).

A dolgozat korlátjaként fogalmazható meg az interjúkban résztvevők alacsony száma, ugyanakkor a kisminta ellenére értékes tapasztalatokat szerezhettünk a sajátos nevelési igényű fiatalok intim kapcsolataira vonatkozóan.

Nagy gondot fordítottunk arra, hogy a megállapításainkat a participatív szemlélet alapján összegezzük és a dolgozat célja volt a „Semmit róluk, nélkülük” alapelv kidomborítása. Úgy véljük, hogy a szerelem, barátság, párkapcsolat témában gyakran jelennek meg olyan vélekedések, olykor téves állítások, amelyek az érintettek megkérdezése nélkül kerülnek megfogalmazásra. S ahogyan ez a dolgozat is bizonyította, valójában a barátság, szerelem és párkapcsolat tekintetében a vizsgálatban résztvevő fiatalok ugyanazon értékek és elvárások mentén gondolkoznak, mint a társadalom bármely más tagjai. Sokkal több ilyen jellegű vizsgálatra és azok közvetítésére lenne szükség ahhoz, hogy a gyakran diszkriminatív és megbélyegző elképzelések módosuljanak és a tanulásban akadályozott és értelmileg

akadályozott fiatalok számára is lehetőség legyen a normalizáció érvényesítésére a barátság, szerelem és párkapcsolat terén is.

A vizsgálat a tanulásban és értelmileg akadályozott személyek baráti és szerelmi kapcsolatainak mélyebb megértéséhez járulhat hozzá, ezáltal még teljesebb képet kaptunk a populációról ahhoz, hogy a jövőben megfelelő, komplex segítséget tudunk nyújtani. A vizsgálat rávilágít arra, hogy megdőlni látszik az a nézőpont, miszerint a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott személyek nem képesek hosszútávú és bensőséges baráti, valamint szerelmi kapcsolatokat kialakítani. A normális baráti, szerelmi és párkapcsolati élet kialakításához csak egy a normalizáció mentén haladó társadalom szükséges a tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott fiatalok számára is.

Nyilatkozat a mesterséges intelligencia (AI) használatáról

Alulírott Kovács Boglárka nyilatkozom, hogy a „Barátság, szerelem, párkapcsolat a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott fiatalok élettapasztalatai tükrében” c. munkám elkészítéséhez nem használtam a mesterséges intelligenciát saját gondolataim, kutatási eredményeim, elemzéseim és következtetésem helyettesítésére.

Irodalomjegyzék

- Baksa Máté (2019). A negatív kapcsolatok a szervezeti hálózatokban. *Vezetéstudomány*. 50. (9). 1-15. doi: 10.14267/veztud.2019.09.03
- Balogh Fruzsina, Balogh Lídia, Katona Réka, Szabó Ákosné, Szabó Mónika (2016). *A nőiség és a nemiség kérdései értelmi fogyatékos felnőttek csoportjaiban*. ÉFOÉSZ, Budapest.
- Bernát Anikó, Simonovits Bori, Kozma Ágnes, Kopasz Marianna (2017). Értelmi fogyatékossgal élő felnőttek életminősége intézetben, lakóotthonban és magánháztartásban. *Esély*, 28. (5.). 3-38.
- Bocsi Veronika (2012). A nevelés mint az értékrend transzmissziója. *Neveléstudomány*, 3. (3.) 38-49.
- Egyéni fejlesztés, személyre szabott fejlesztés, csoporton belüli fejlesztés, differenciálás, differenciálás heterogén környezetben TÁRKI (2016). Fogyatékossgal élő emberek életminősége és ellátási költségei különböző lakhatási formákban. *TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.*

- Farkas Anett, Jávor Rebeka (2021). A szociális munkás szerepe a felnőtt értelmi fogyatékosággal élő személyek párkapcsolatainak segítésében. *Szociális Szemle*, 14.(2.). 1-13.
- Farkasné Gönczi Rita (2022). Könnyen érthető kommunikáció, avagy kommunikáció a nyelvi szintek között. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 15. (3.) 188-200.
- Forrai Judit (2003). *Értelmi sérültek érzelmi, szexuális élete és nevelése*. Szex Edukációs Alapítvány, Budapest.
- Gordosné Szabó Anna (1995). *Bevezetés a gyógypedagógiába*. Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest.
- Granovetter, Mark (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, 78, 1360–1380.
- Hatos Gyula (2000). *Értelmileg akadályozott felnőttek pedagógiai kísérése*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Budapest.
- Hatos Gyula (2012). *Életkilátás-életkísérés az értelmi akadályozottsággal élők körében*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Budapest.
- Hollós Boglárka, Pécsi Petra, Riczkó A. Zsófia, Szabó Judit Nóra (2021). Instagram oldal készítése hallgatói projektmunka keretében (@parkapcsolat_keken). *Gyógypedagógiai Szemle*. 49. (2-3.). 235-238.
- Husztai Éva (2012). Társas kapcsolatok Családi, rokoní, baráti kapcsolatok Nyíregyháza lakói körében 2008-2010. *Acta Medicinæ et Sociologica*, 3. (3.). 155-176.
- Husztai Éva, Ember Zsolt (2019). Társas kapcsolatok és mentális egészség szegregált településrészekben. *Egészségfejlesztés*, 60. (5.). 36-45.
- Irányelvek a Sajátos nevelési igényű tanulók oktatásához, 2020.
- Kasik László, Tóth Edit, Jámberi Szilvia, Gál Zita (2021). Barátságfunkciók serdülőkorban –a McGill Friendship Questionnaire magyar változatának pszichometriai mutatói. *Mentálhigiéné és Pszichodiagnosztika*, 22.(4.).331- 351.
- Király Károly (1994). *Jelzések... ...a felnőtt értelmi fogyatékosok intézeti gondozásának, szocializációjának sajátosságai*. A szociális munka alapítvány kiadványai 10., Budapest.
- Lányiné Engelmayer Ágnes, (2017). *Intellektuális képességzavar és pszichés fejlődés*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest.
- Mesterházi Zsuzsa (1998). *A nehezen tanuló gyermekek iskolai nevelése*. BGGYTF, Budapest.
- Mészáros Aranka (2002). *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

- Szabó Ákosné (1998). Szexuális nevelés a tanulásban akadályozott gyerekek és fiatalok általános iskolájában és diákotthonában. *Gyógypedagógiai Szemle*, 26. (3.). 218–222.
- Szilágyi Vilmos (2003). A szexuális nevelés nálunk és másutt. *Új Pedagógiai Szemle*, 53. (11.). 104–107.
- Vanier, Jean (1993). *Férfinak és nőnek teremtetten*. Vigilia Kiadó, Budapest.
- WHO (2004). *BNO-10 zsebkönyv*. Animula Kiadó, Budapest.
- WHO (2022). *BNO-II Mentális zavarok*. Animula Kiadó, Budapest.
- Zechmeister Andrea (2016). Szexuális nevelés gyakorlata értelmileg akadályozott tanulók körében. *Gyermeknevelés*. 4.(3.). 78–86.
- Zolnai Erika (2001). *Felnőttek, mert felnőttek*. Kézenfogva Alapítvány, Budapest.
- Zsíros Emese, Arnold Petra, Huhn Zsófia, Költő András, Simon Dávid, Németh Ágnes (2013). Egészség és társas kapcsolatok kamaszkorban. *Kapocs*, 13. (4.). 22-39.